

W efekcie zamiast kontynuować proces zmian, wzmocnić system decentralizacji rząd traktuje władze lokalne jak terenowy aparat administracyjny, z ich zależną pozycją, brakiem potencjału demokratycznego.

Autor zbyt ogólnie kreśli przyszłą rolę władz lokalnych. Moim zdaniem należy dążyć do ustanowienia samorządu rejonu i obwodu. Bez drugiego i trzeciego szczebla administracji samorządowej transformacja ustrojowa traci sens. Rząd nie wie „lepiej”, co jest lepsze dla obu tych poziomów społeczeństw.

Z innych zagadnień wartych pełniejszego omówienia są sprawy ordynacji wyborczej, doboru kadr, reformy administracji rządowej, czy kwestie ochrony sądowej samorządów. Są to główne pytania, które należy teraz właśnie rozstrzygać, aby obywatele Ukrainy zaczęli odczuwać korzyści wynikające z nowego systemu rządzenia krajem.

Katarzyna Kostecka

*Doktorantka Katedry Samorządu Terytorialnego
i Polityki Lokalnej KUL*

Проблемы национального самосознания польского населения Беларуси: Материалы международной научной конференции, Гродно, 16-18 ноября 2001 г. – Гродно: Общественное объединение «Союз поляков на Беларуси»
Problemy świadomości narodowej ludności polskiej na Białorusi. Związek Polaków na Białorusi, red. Eugeniusz Skroboczek, Grodno: 2003, ss. 288.

W dniach 16-8 listopada 2002 r. odbyła się w Grodnie zorganizowana przez Związek Polaków na Białorusi konferencja naukowa na temat *Problemy świadomości narodowej ludności polskiej na Białorusi*. Była to na Białorusi pierwsza od 65 lat konferencja naukowa, podczas której poruszono problemy ludności polskiej na Kresach dawnej I i II Rzeczypospolitej. Wzięło w niej udział ok. 40 badaczy z Białorusi (Grodno, Mińsk, Lida, Łunna) i z Polski (Warszawa, Ełk, Lublin, Gdańsk, Wrocław). Jej tematyka dotyczyła zarówno zagadnień historycznych, jak i aktualnych problemów ludności polskiej w Republice Białorusi. Opublikowane materiały obejmują ponad 20 referatów, z których cztery w języku białoruskim. Większość z nich nie dotyczy kwestii świadomości narodowej Polaków, lecz – mówiąc ogólnie – jej uwarunkowań historycznych.

Pierwszym wystąpieniem był referat znanej badaczki problemu tożsamości narodowej Polaków na Białorusi Iwony Kabzińskiej (autorki pracy *Wśród „kościelnych Polaków”*. *Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*, Warszawa 1999) z Warszawy pt. *Znajomość dziedzictwa kulturowego jako*

jeden z warunków zachowania tożsamości narodowej (etnicznej). Autorka wskazała na starania Polaków na Białorusi, mające na celu zachowanie przez nich własnego dziedzictwa kulturowego, które jest najważniejszym czynnikiem ich samoidentyfikacji narodowej. Starania te widoczne są, zdaniem Autorki, w takich formach prowadzonej od kilkunastu lat działalności, jak: tworzenie różnych form oświaty i szkolnictwa polskiego, którego promowaniem zajmuje się Związek Polaków na Białorusi i stowarzyszenie Polska Macierz Szkolna; powołanie do życia licznych, lokalnych zespołów artystycznych prezentujących kulturę i folklor polski; wydawanie pism w języku polskim; trwająca od kilkunastu lat praca Związku Polaków na Białorusi i inne. Działalność ta wspierana jest z terenu Polski przez instytucje, których celem jest niesienie pomocy Polakom poza krajem.

Roman Dzwonkowski SAC w referacie *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie – czego oczekują?* przedstawił wzajemną zależność czynnika etnicznego i religijnego (katolickiego) w sytuacji Polaków na Białorusi i Ukrainie. Autor wskazał, że Kościół katolicki obrządku łacińskiego w tych krajach szybko zmienia swój dotychczasowy charakter. Z Kościoła niegdyś kulturowo polskiego staje się kulturowo białoruski i ukraiński. Swoista „depolonizacja” Kościoła, konieczna ze względu na jego ponadnarodowy charakter, przybrała jednak nierzadko, zdaniem Autora, formę eliminacji języka polskiego, wbrew oczekiwaniom i żądaniom wiernych. Uważa on, że obecność języka polskiego w kościołach lub jej brak zadecyduje o istnieniu lub nieistnieniu Polaków w tych państwach.

Podobny problem poruszył Zdzisław J. Winnicki w swoim referacie *Uwagi o wpływie i skutkach stosowania niektórych metod i środków depolonizacyjnych na obszarze Ziemi Białoruskich, na polską świadomość narodową w drugiej połowie XX wieku i współcześnie*. Autor wymienił następujące: tzw. repatriacja ludności polskiej w latach 1944-1956 oraz jej przedwojenne i powojenne deportacje w głąb ZSRS; izolacja od Macierzy przez niema pół wieku po II wojnie światowej; likwidacja polskiego szkolnictwa na Białorusi w 1948 r.; walka z Kościołem i wojowniczy ateizm państwowy; drastyczne i dokonane za pomocą gwałtu przemiany społeczne w wyniku kolektywizacji. W analizie powojennej i aktualnej depolonizacji na Białorusi autor wskazał na próbę zmiany świadomości społeczeństwa białoruskiego we wszystkich dziedzinach dotyczących Polski i kultury polskiej. Obejmuje ona następujące działania: ukazywanie Polaków jako szlachty zawsze wrogiej do chłopskiej społeczności Białorusinów, co jest zgodne z tezą z czasów Murawiowa, przejętą przez władze Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej; negatywna w przeważającej mierze charakterystyka polskich wpływów na losy Białorusi w podręcznikach, literaturze naukowej i popularnej, wyliczającej wciąż „polskie krzywdy”; reinterpretacja historii, za pomocą kryterium geograficznego, według którego o przynależności narodowej decyduje miejsce urodzenia, w wyniku czego tacy ludzie jak Tadeusz Kościuszko, Stanisław Moniuszko lub Adam Mickiewicz

traktowani są jako Białorusini we współczesnym rozumieniu tego słowa. Cytując zdanie współczesnego historyka białoruskiego Zachara Szybieki, według którego „Wszystko, co znajduje się na Białorusi, jest białoruskie”, autor wskazał na widoczne skutki społeczne takiej tezy w postaci podziałów narodowościowych w rodzinach oraz indyferentyzmu narodowego.

Referat aktualnego prezesa Związku Polaków na Białorusi, Tadeusza Kruczkowskiego, pt. *Niektóre zagadnienia historii etnicznej Polaków na Białorusi*, był próbą badania historii etnicznej Białorusi nie na tle, jak stwierdzał Autor, „społeczno-politycznym”, lecz na zasadach naukowych. Takie podejście wskazuje, że ludność Białorusi, zwłaszcza Białorusi Zachodniej i Grodzieńszczyzny, była zawsze bardzo zróżnicowana pod względem etnicznym. Obok szczepów słowiańskich, takich jak Radimicze, Dregowicze, Krywicze, od dawna tereny te zamieszkiwali Baltowie (Jaćwingowie, Litwini), Białorusini, Rosjanie, Mazowszanie i Polacy, a później także Tatarzy i Żydzi. Autor postulował bardzo ostrożne podejście do zagadnienia „polskości” i Polaków na dawnych Kresach Rzeczypospolitej. Mówił, że należy mieć świadomość, jaki fenomen historyczny poddaje się badaniom: etniczny, polityczny (Polacy jako naród polityczny I Rzeczypospolitej obejmujący całą szlachtę) czy kulturowy (polska, przeważnie szlachecka „kultura wysoka” XVIII-XIX w.).

Alfons Bobowik w referacie pt. *Problem polskiej świadomości narodowej w szkolnictwie polskim na Grodzieńszczyźnie i Wileńszczyźnie w okresie odrodzenia się po okresie rozbiorów państwa polskiego na przełomie XIX i XX w.* poruszył kwestię powiązania oświaty i świadomości narodowej ludności polskiej. Autor zwrócił uwagę na rolę oświaty i szkolnictwa polskiego w zachowaniu świadomości narodowej ludności polskiej oraz różnego rodzaju uwarunkowania 9polityczne i narodowe), w jakich się ono rozwijało.

Bardzo interesujący referat pt. *Ludność polska Grodzieńszczyzny w świetle badań Centrum Etnokonfesjonalnych i Socjokulturalnych Uniwersytetu Grodzieńskiego* przedstawił Mikołaj Biaspamiatnych. Omówił w nim wyniki najnowszych empirycznych badań socjologicznych uczonych białoruskich. Ich celem było ustalenie kryteriów tożsamości narodowej ludności polskiej na Grodzieńszczyźnie. Objęły one 400 respondentów polskiego pochodzenia. Większość z nich, bo ponad 70%, nie miała trudności z określeniem swojej polskiej tożsamości narodowej. Dla 52,5% głównym czynnikiem identyfikacji było pochodzenie, dla 20% – ludowa kultura polska. Wiarę katolicką jako kryterium narodowościowe wymieniło 73% respondentów. Język polski jako kryterium samoidentyfikacji narodowej ważny był dla 48,5%, a 13% respondentów określało ten element jako „poczucie siebie Polakiem w głębi duszy”. 8% badanych odpowiedziało, że formalnie są Białorusinami, lecz w rzeczywistości Polakami. Taki sam odsetek respondentów dał przeciwną odpowiedź. 7% respondentów miało trudności z samoidentyfikacją narodową z racji pochodzenia z rodzin mieszanych. Interesująca jest, zdaniem Autora, sytuacja językowa. Dla większości Polaków

Grodzieńszczyzny charakterystyczny jest bowiem trójlingwizm, to znaczy używanie trzech języków rosyjskiego, białoruskiego i polskiego. Dominuje zdecydowanie język rosyjski. W sferze społecznej używa go 81,2% respondentów, podczas gdy językiem polskim posługuje się zaledwie 13%. W rodzinie językiem rosyjskim posługuje się 65,3%, a polskim 48,3%. Język polski jest używany przez Polaków Grodzieńszczyzny przeważnie w sferze stosunków intymno-osobowych. Zdaniem Autora Kościół katolicki na kresach jest dla ludności polskiej: dla 72,1% jest miejscem nawiązywania łączności z Bogiem; dla 63,2% – miejscem praktyk i obrządków religijnych; dla 55,6% – miejscem, gdzie się uczą, jak należy się zachować; dla 44,6% – miejscem, „gdzie odczuwasz, że jesteś prawdziwym Polakiem”; dla 37,3% – miejscem, bez którego nie można wyobrazić sobie życia, do którego dąży dusza i ciało; dla 17,6% – miejscem spotkania z krewnymi, przyjaciółmi i znajomymi. Białospamiatnych zwraca uwagę, że znany stereotyp „Polak-katolik” podzielany jest przez większość respondentów, a 65% z nich uważa, iż Polak powinien wyznawać wiarę katolicką.

Problemy Kościoła katolickiego na tle stosunków narodowościowych i politycznych w XX w. na Białorusi omówił w swoim referacie pt. *Kościół katolicki na Białorusi wobec problemów narodowościowych. Zarys historyczny* Edmund Jarmusik z Grodna. Zwrócił w nim uwagę, że w tym okresie Kościół na Białorusi był zagrożony z dwóch stron: ze strony władz sowieckich, które dążyły do jego zniszczenia, i ze strony nacjonalistów białoruskich, którzy nie uznawali istnienia Polaków na Białorusi i uważali ich za spolonizowanych Białorusinów. Obie strony dla osiągnięcia swoich celów wykorzystywały aktualnie panujący system totalitarny – komunistyczny w ZSRS i hitlerowski pod okupacją niemiecką. Stało się to przyczyną dużych strat w Kościele katolickim.

Tatiana Zaleska w referacie *Adam Naruszewicz, poeta Oświecenia i historyk z Polesia, w świetle własnej korespondencji* zajęła się problemem samoidentyfikacji ludzi kultury na Kresach Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Według Autorki była ona daleka od jej współczesnego rozumienia.

W centrum uwagi referatu A. P. Żytka (*Stan szlachty katolickiej Białorusi. 1861-1914 r.*) była polityka władz carskich wobec tej klasy społecznej. Zniszczenie wszystkiego, co kojarzyło się z Polską i „polskością”, było głównym celem polityki wewnętrznej caratu. Jedną z metod tej walki było ograniczenie praw ludności „pochodzenia polskiego”. Ustawodawstwo rosyjskie zabraniało jej kupowania, a nawet dzierżawienia majątków w „guberniach północno-zachodnich”. Z biegiem czasu administracja rosyjska na Białorusi zaczęła łączyć pojęcia „pochodzenie polskie” i „wyznanie rzymsko-katolickie”. Ukaz carski z 21 czerwca 1910 r. wyjaśniał, że: „Pojęcie «osoba pochodzenia polskiego» trzeba rozumieć nie w znaczeniu etnograficznym [jako osoba z 10 guberni Królestwa Polskiego – S. D.], a kulturowo-politycznym. Z tego punktu widzenia osoby pochodzenia miejscowego Litwini, Żmudzini, Białorusini oraz inni mogli być osobami pochodzenia polskiego”.

Referat U.W. Tugaja *Polski etnos w BSSR (20.-30. lata)* zawierał krótki zarys historii tzw. polskiego rejonu autonomicznego im. Feliksa Dzierżyńskiego, który istniał na Białorusi w latach 1932-1938 ze stolicą w Kojdanowie, przemianowanym na Dzierżyńsk (nazwa zachowana do dziś). Istniał tam m.in. Teatr Polski, Technikum Agronomiczne, Szkoła Pedagogiczna i 135 polskich szkół podstawowych. Rejon zlikwidowany został na fali stalinowskich represji antypolskich pod koniec lat trzydziestych.

Z kolei Jan Gajdel referował zagadnienie: *Liczba i rozmieszczenie Polaków na Białorusi Radzieckiej w świetle powszechnych spisów ludności w okresie międzywojennym*, opierając się na wynikach spisów ludności BSRS z lat 1926, 1937 i 1939. Autor wskazał na gwałtownie malejącą liczbę Polaków w tej republice. Jeśli spis ludności z 1937 r. wykazywał 119 881 osób, to dwa lata później już tylko 58 380 osób, a więc o ponad 61 tys. mniej. Był to zarówno rezultat represji i deportacji, jak i lęku przed ujawnianiem polskiej przynależności narodowej.

Wiaczasław Szwed w referacie *Gubernatorzy grodzieńscy polskiego pochodzenia* podał krótki zarys działalności 6 gubernatorów w latach 1803-1818. Byli wśród nich: Ksawery Drucki-Lubecki, Stanisław Ursyn-Niemcewicz i Michał Butowt-Anrzejkowicz.

Cztery referaty poświęcone były problemom ludności polskiej w czasie II wojny światowej. Ich tematyka była następująca: *Polityka władz radzieckich w stosunku do ludności polskiej od września 1939 do czerwca 1941 roku* (Stanisław Silwanowicz); *Polacy oraz inne społeczności narodowe Grodzieńszczyzny w latach okupacji hitlerowskiej 1941-1944* (Vitalij Barabasz); *Polska ludność Nowogródziny w okresie okupacji sowieckiej i niemieckiej (1939-1944)* (Zygmunt Boradyn); *Powstanie polskiego podziemia niepodległościowego na Grodzieńszczyźnie latem 1944 roku* (Eugeniusz Skrobocki). Ten ostatni referat, najobszerniejszy i oparty na nieznanym dotychczas źródłach postsowieckich, można uznać za cenny przyczynek historyczny.

Referaty: Jana Szumskiego *Polska Ludowa a Polacy na Wschodzie (1944-1959). Krótki zarys problematyki*; Janusza Borowego *Edukacja kresowa jako ważny czynnik kształtujący świadomość narodową współczesnych Polaków „po tej i tamtej stronie Bugu*; Heleny Giebień *Percepcja Polaków z Białorusi w świadomości współczesnego środowiska akademickiego Wrocławia w latach 1993-2001* i Jacka Strożyńskiego *Sąsiedzi. Patrzenie w przeszłość i przyszłość* poruszały zagadnienia, które nie były dotychczas przedmiotem badań naukowych. W sumie konferencję w Grodnie trzeba uznać za cenne naukowo wydarzenie i życzyć jej organizatorom dalszych tego rodzaju inicjatyw.

Siarhei Danskikh
Student UMCS